

موضوع

توانستم دانش آموزانم را به نماز و نماز جماعت علاقمند کنم

نگارش

سکینه حاجی زاده کلجاهی

آموزشگاه فروغ بسطامی

کد پرسنلی: ۳۳۲۲۱۴۶۳

۳.....	مقدمه.....
۵.....	بیان مسئله.....
۸.....	هدف اقدام پژوهی.....
۹.....	شواهد مورد نیاز پژوهش.....
۱۰.....	جمع آوری اطلاعات.....
۱۱.....	خلاصه یافته های اولیه.....
۱۳.....	پیشینه تحقیق.....
۱۷.....	راه حل های پیشنهادی.....
۱۸.....	راه حل های انتخابی.....
۱۹.....	اجرای راه حل های انتخابی.....
۲۷.....	شواهد موفقیت.....
۲۹.....	نتایج ارزیابی پژوهش.....
۳۰.....	اعتباربخشی.....
۳۲.....	نتیجه گیری.....
۳۳.....	پیشنهادات.....
۳۴.....	منابع.....

آموزش و پرورش سنگ زیر بنای رشد و تربیت کودک است. بدون آموزش و پرورش اثر بخش هیچ کودکی روی سعادت و خوشبختی را نخواهد دید. توجه صرف به علم منهای پرورش، کودک را دچار مشکلات عدیده ای خواهد نمود. در این میان یکی از مسائل تربیتی کودکان که مطرح است پرداختن به تربیت دینی کودکان از جمله علاقه مند کردن آنها، به نماز و نماز جماعت است.

ساده انگاری در این مسیر نسل ها را به قربانگاه میکشد و سرمایه های انسانی را تباه می سازد مهم ترین عامل در تربیت نیکو در افراد درک و کاربرد مؤثر نماز در زندگی است. انجام فریضه ی نماز باعث تربیت صحیح فرد خواهد شد و از این رهگذر نتایج سودمند عاید فرد و جامعه خواهد کرد.

در این میان اهمیت نماز جماعت بر کسی پوشیده نیست و آئین اسلام از بعد اجتماعی مهمی برخوردار است و بر آن تکیه و تاکید کرده است. برگزاری نماز های روزانه ی واجب نیز به صورت جماعت و گروهی یکی از این برنامه هاست.

احادیث و روایات زیادی در مورد اهمیت نماز جماعت ذکر شده که به چند مورد از آن ها اشاره میکنم.

از رسول خدا (ص) نقل شده: نماز کسی که اذان را بشنود و بی دلیل در نماز جماعت شرکت نکند، ارزشی ندارد. (رسائل الشیعه، ج ۵، ص ۳۷۵).

در حدیثی تحقیر نماز جماعت، به منزله ی تحقیر خداوند، به شمار آمده است. (من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳۷۷)

اگر تعداد افراد در نماز جماعت از ده نفر گذشت حساب آنرا جز خدا کسی نمی داند. (مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۴۸۷)

نماز جماعت علاوه بر پاداش های زیادی که دارد، آثار معنوی و اجتماعی و سیاسی و اخلاقی و تربیتی زیادی نیز در جامعه و افراد دارد از جمله جلوگیری از انحراف، افزایش خود کنترلی، افزایش خصلت ها و ارزش های مثبت فردی، کاهش جهل و افزایش ایمان، احساس همدردی و انسانیت، افزایش صبر و استقامت و.....

با همه ی پاداشها و آثاری که برای نماز جماعت وجود دارد، برخی از این فیض بزرگ محرومند و با تأسف شاهدیم که بسیاری به آن بی اعتنا و کم رغبت اند و حتی در همسایگی مسجد به سر میبرند، ولی در جماعت مسلمین حاضر نمیشوند که این موضوع واقعا درد آور است قسمتی از این مشکل متوجه ما معلمان میباشد که سهم بزرگی در این قضیه داریم به همین علت من نیز بعنوان معلم که وظیفه ی تعلیم و تربیت گروهی از افراد جامعه را بر عهده دارم، وقتی مشاهده میکنم که دانش آموزانم با علاقه و رغبت در نماز جماعت شرکت نمیکنند و به بهانه های مختلف از شرکت در نماز جماعت شانه خالی میکنند وظیفه ی خود میدانم با توجه به اهمیت این موضوع به آن حساسیت نشان داده و قدمی در این راه بردارم و با استفاده از روشهای ابتکاری و جذاب و غیر مستقیم دانش آموزانم را با اهمیت نماز و نماز جماعت آشنا سازم و آن ها را به خواندن نماز و شرکت در نماز جماعت بدون اعمال زور و اجبار و ترساندن علاقه مند سازم و با این کار از بروز بسیاری از مشکلات فردی و اجتماعی که ناشی از عدم پرداختن به این موضوع حاصل میشود جلوگیری کنم چرا که بنا به تحقیقات گوناگون بهترین زمان برای پرداختن به مسائل دینی از جمله نماز و نماز جماعت دوران دبستان به خصوص سن ۹ سالگی و قبل از آن میباشد.

هر چند تحقیقات و اقدامات زیادی توسط افراد متخصصین امر در مورد این موضوع انجام گرفته اما این اقدامات کافی نبودن و نیاز به اقدامات بیشتری می باشد.

بیان مسئله

من سکینه حاجی زاده کلجاهی دارای مدرک فوق دیپلم آموزش ابتدایی به مدت ۲۵ سال است که به عنوان آموزگار و معاون و مدیر مشغول خدمت در آموزش و پرورش هستم. امسال نیز به عنوان معاون در یکی از مدارس آموزش و پرورش بناب به نام فروغ بسطامی مشغول معاونت هستم وضعیت درس دانش آموزان تقریباً خوب می باشد و سطح اقتصادی اولیا در حد متوسط و پایین تر می باشد. مدرسه ی ما یکی از مدارس خوب محسوب میشود. حدود ۶ کلاس که تعداد دانش آموزان هر کلاس از ۱۵ نفر به بالا می باشد.

طی چندین سال تجربه ای که در مدارس مختلف داشتم بیشتر اولیا از عدم علاقه مندی بچه هایشان به نماز ابراز ناراحتی و نگرانی می کردند و مدیران محترم و مربیان پرورشی نیز از عدم علاقه مندی دانش آموزان به نماز جماعت ابراز ناراحتی میکردند در بیشتر مواقع برای شرکت دانش آموزان در نماز جماعت مجبور بودند به روش های نامناسب مثل ترساندن دانش آموزان از نمره انضباط و غیره پردازند و یا از روش هایی مثل دادن شکلات یا کارت امتیاز روی می آوردند که این روش ها نیز کارساز نبود چرا که با حذف این موارد دانش آموزان به بهانه های مختلف از شرکت در نماز جماعت فرار میکردند.

همچنین در مسافرت ها وقتی رانندگان محترم جهت نماز خواندن مسافران توقف میکردند مشاهده میکردم که با توجه به این که اکثر مسافران به سن تکلیف رسیده بودند ولی بیشتر افراد سالخورده جهت نماز خواندن از ماشین پیاده می شدند وقتی این مشکل را باهمسرم که خود نیز بازنشسته ی آموزش و پرورش در میان گذاشتم ایشان بیشترین دلایل این مشکل را از عدم توجه کافی والدین و آموزش و پرورش به این موضوع خصوصاً در دوره ابتدایی دانست و این ابراز عقیده باعث شد که من به نقش خودم به عنوان مادر در قبال فرزندم و به عنوان معلم در قبال دانش آموزانم فکر کنم و حساسیت نشان دهم.

امسال نیز مثل سال های گذشته با اینکه طرز خواندن نماز را به همه ی دانش آموزان آموزش داده بودم و با تهیه ی برنامه های جذاب و متنوع مراسم جشن تکلیف را در مدرسه برگزار کرده بودیم اما بعد از اجرای این برنامه ها شاهد بودم که دانش آموزان علاقه ی چندانی به شرکت در نماز جماعت از خود نشان نمیدادند و تعداد کمی از دانش آموزان در نماز جماعت شرکت میکردند و اکثر آن ها به بهانه های مختلف مثل دیر آمدن به مدرسه، نیاوردن چادر نماز، قایم شدن در زیر میز کلاس ها و یا بازی کردن در حیاط مدرسه در نماز جماعت شرکت نمیکردند و در بیشتر مواقع نیز به خاطر ترس از کم شدن نمره

انضباط و ترس از معلّمان و نوشتن نام آنها و دادن به معلمان مربوطه در نماز جماعت شرکت میکردند. مدیر محترم نیز چندین بار این موضوع را با همکاران در میان گذاشت و از آن ها خواست که دانش آموزان را تشویق کنند که در نماز جماعت شرکت کنند. اما بعضی از همکاران این امر مهم را وظیفه ی مربیان پرورشی می دانستند.

گسترش این نظر غلط باعث میشود که معلمان فقط به جنبه آموزشی دانش آموزان بپردازند و از پرداختن به مسائل تربیتی و نقش الگویی خود غافل شوند که در این صورت امکان موفقیت در این امر مهم تنها توسط مربیان پرورشی ممکن و حتی غیر ممکن خواهد بود.

همچنین به علت عدم آگاهی دانش آموزان از طرز برخورد با اشتباهات دوستانشان در نماز خانه باعث میشد که با همدیگر در گیر شوند و این به مرور زمان باعث میشد که به علت تجربه ی اتفاق های ناخوشایند از رفتن به نماز خانه و شرکت در نماز جماعت پرهیز کنند.

با توجه به اینکه سال های قبل نیز بیشترین نگرانی های اولیا در پایه سوم بهتر یاد نگرفتن جدول ضرب و علاقه مند نبودن آن ها به نماز و نماز جماعت بود و خودم و همکارانم نیز گفته های اولیا را تأیید می کردیم.

پارسال از طریق اقدام پژوهی راه کار های ابتکاری و جذاب را در یادگیری جدول ضرب اجرا کردم و این مشکل را حل کردم و امسال نیز تصمیم گرفتم از همین راه کار ها استفاده کنم. و در اختیار سایر همکاران قرار دهم. و مشکل دیگری که بیشتر نمایان بود و از اهمیت ویژه ای برخوردار بود علاقه مند نبودن دانش آموزان به نماز و نماز جماعت و مشکلات اخلاقی و رفتاری دانش آموزان بود و انگیزه ی اینجانب به عنوان معاون دبستان تربیت اسلامی این است که علاوه بر افزایش علاقه مندی دانش آموزانم به نماز و نماز جماعت برخی از اخلاق و رفتار های نامناسب دانش آموزانم را اصلاح نمایم. همچنین به میزان اهمیت نقش معلمان به پرداختن به مسائل تربیتی و دینی از جمله علاقه مند کردن دانش آموزان به نماز پی ببرم و این تجربه را در اختیار سایر همکاران قرار دهم و از این طریق قدمی در تربیت دینی دانش آموزانم بردارم چرا که انجام فریضه ی نماز باعث تربیت صحیح فرد خواهد شد و از این رهگذر نتایج سود مندی را عاید فرد و جامع خواهد کرد.

با این که همه ی ما معلمان بر اهمیت تربیت دینی دانش آموزان در دوره ی ابتدایی واقف هستیم اما متأسفانه بعضی مواقع به بهانه های مختلف از پرداختن به این موضوع مهم غافل میشویم و به کلی فراموش

میکنیم که تعلیم و تربیت مکمل هم هستند. این دو مانند بالهای پرنده ای می مانند. همانطور که پرنده نمیتواند با یک بال پرواز کند اگر پرداختن به هر کدام از این بالها را فراموش کنیم امکان پرواز را از دانش آموزان میگیریم. همچنین عصر حاضر به شهادت بسیاری عصر انهدام ارزش هاست. عصر فراموشی اصالت آدمی، عصر پوچی و خلاء. «مازلو» قرن بیستم را عصر بی ریشه نامید. عصری که انسان امید خود را از دست داده است و به پوچی رسیده است. چنین اعترافی فاجعه ی بزرگ برای زندگی انسان است. انسانی که خلیفه خداست، بزرگترین خطر برای جامعه انسانی این است که انسان ابعاد وجودی اش را فراموش کند و به یک حیوانی تبدیل شود که در پی غرایض حیوانی خویش است. بر این اساس احساس نیاز شدیدی مبنی بر این که انسان صحیح تربیت شود وجود دارد. جامعه انسانی شدیداً محتاج است تا افراد آن، گفتار و کردار و افکار خود را بر مجموعه ای از ارزش ها استوار سازند. ضرورت این نکته به خوبی قابل احساس است اما انجام آن ساده و آسان نیست. در این میان وظیفه ی ما والدین و معلمان بخصوص معلمان دوره ی ابتدایی بسیار خطیر میباشد. حال با توجه به مسائلی که مطرح شد این سوالات در ذهنم نمایان میشود که :

- ۱- چرا دانش آموزان ترجیح میدهند که به جای شرکت در نماز جماعت در زیر میز ها قایم شوند؟
- ۲- چرا دانش آموزان علاقه ای به شرکت در نماز جماعت از خود نشان نمیدهند؟
- ۳- آیا آگاهی های لازم را در مورد اهمیت نماز و نماز جماعت و آثار و پاداش های آن کسب کرده اند؟
- ۴- سهم من به عنوان معاون در علاقه مند کردن دانش آموزان چقدر میتواند باشد؟
- ۵- آیا معلم نیز در این مورد میتواند موثر باشد یا این فقط وظیفه مربیان پرورشی می باشد؟
- ۶- آیا میتوانیم با استفاده از روش های ابتکاری و جذاب و بدون نیاز به زور و اجبار و ترساندن دانش آموزان را به نماز علاقه مند کنیم؟
- ۷- بهترین زمان برای تربیت دینی دانش آموزان از جمله علاقه مند کردن بچه ها به نماز و نماز جماعت چه زمانی است؟

هدف از اقدام پژوهی حاضر:

با توجه به اهمیت موضوع و برای یافتن پاسخ های سوالاتی که مطرح کردم تصمیم گرفتم حد اقل دلایل این کار دانش آموزان را در کلاسم دریابم و با کمک دیگران در صدد رفع مشکل برآیم. به همین خاطر تصمیم گرفتم با کمک اولیا و همکاران و خود دانش آموزان و اساتید و مطالعه ی کتاب های گوناگون در زمینه ی روانشناسی رشد کودکان و تربیت دینی آن ها در دوره ی ابتدایی و استفاده از تحقیقات موجود در اینترنت راهکارهای ابتکاری و جذاب عملی پیدا کنم و از طریق اقدام پژوهی در حد توان قدمی در راه تربیت دینی دانش آموزانم بردارم و کاری کنم که دانش آموزانم با علاقه و انگیزه ی درونی و بدون اجبار و زور و ترساندن از کم کردن نمره انضباط و بدون تکیه بیشتر بر تشویق های غیر مادی در نماز جماعت شرکت کنند و از لحاظ کمی تعداد نماز گزاران را از ۷ نفر به ۳۰ نفر (صددرصد) ارتقا ببخشم. چرا که اگر امروز نماز خانه های مدارس را خالی و کم جمعیت بینیم فردا نباید انتظار داشته باشیم که صف های نماز جماعت مساجد پر باشد و همچنین تلاش کنم دانش آموزان نماز های روزانه ی خود را نیز مرتب در منزل نیز بخوانند. و بعضی از اخلاق و رفتار های نامناسب دانش آموزان با اجرای راه کار های عملی اصلاح شود چرا که بیشتر اولیا نیز از مرتب نخواندن نماز های روزانه و نامناسب بودن بعضی از اخلاق و رفتار های نامناسب بچه هایشان ابراز ناراحتی و نگرانی میکردند و خودم نیز این مشکل را کاملاً احساس میکردم حال برای حل این مشکلات به دنبال یافتن دلایل کار و راهکار های عملی و ابتکاری با کمک اولیا و همکاران و اساتید محترم بودم تا این وضعیت را بهبود بخشم.

شواهد نیاز به پژوهش (شواهد ۱)

شاخص های کیفی وضعیت موجود

با توجه به این که دانش آموزان در پایه سوم به سن تکلیف می رسند یکی از وظایف مهم من و معلم پایه ی سوم آموزش دینی دانش آموزان خصوصاً آموزش کامل نماز و تشویق دانش آموزان به خواندن نماز و نماز جماعت می باشد. امسال نیز با تهیه موقت و با استفاده از نوار آموزشی طرز خواندن نماز و نماز جماعت را به دانش آموزان آموزش دادیم و هر روز دو نفر از دانش آموزان در کلاس به طور عملی نماز دو رکعتی و سه رکعتی را می خواندند و رفع اشکال میشد و با تهیه ی برنامه های گوناگون با کمک کادر مدرسه جشن تکلیف برای دانش آموزان گرفته شد و برای همه دانش آموزان با کمک اولیای خودشان چادر نماز و سجاده تهیه شد و مربی پرورشی و مدیر مدرسه و خودم سعی کردیم با دادن نمره ی تشویقی و کارت امتیاز دانش آموزان را به شرکت در نماز جماعت علاقه مند کنیم اما با گذشت ۳ ماه از سال تحصیلی همچنان تعداد کمی از دانش آموزان در نماز جماعت شرکت میکردند و علاقه ی چندانی به شرکت در نماز جماعت نداشتند و در بیشتر مواقع انتظامات مدرسه مجبور میشد با توسل به زور و اجبار و ترساندن از مواردی همچون نوشتن نام و کم کردن نمره انضباطشان و یا دادن اسامی به دفتر مدرسه یا معلم هر دانش آموز، مجبور میکردند که آنها در نماز جماعت شرکت کنند و بعضی از بچه ها در حیاط یا زیر میز کلاس ها قایم میشدند تا خودشان را از چشم انتظامات مدرسه و یا معلمان و کادر مدرسه مخفی کنند و بدین ترتیب در نماز جماعت شرکت نکنند و یا میگفتند ما در منزل نمازمان را خوانده ایم و یا دیر به مدرسه می آمدند و بیشتر مواقع هم میگفتند ما چادر نمازمان را نیاوردیم و همچنین برخورد برخی از نماز گزاران در نماز خانه با همدیگر مناسب نبود.

شاخص های کمی وضعیت موجود

میزان علاقه مندان و شرکت	مهر و آبان	آذر	دی
کنندگان در نماز جماعت	۷	ازهر پایه ۱۸	۲۰

جدول میزان علاقه‌مندان و شرکت‌کنندگان در نماز جماعت در ۴ ماه اول سال تحصیلی از ۲۰ نفر دانش‌آموز (جدول شماره ۱)

با مشاهده وضعیت کیفی و کمی شواهد موجود و همچنین با توجه به تجربیاتی که کسب کرده بودم و اطلاعاتی که در چهار سال اخیر در این مدرسه بدست آورده بودم متوجه شدم که این اقداماتی که تا حالا خودم و سایر همکاران در مورد جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت انجام داده‌ایم کافی نیست و باید دلایل این مشکل و عدم علاقه‌ی دانش‌آموزان به نماز و نماز جماعت را با کمک خود دانش‌آموزان و اولیا و همکاران محترم پیدا کنم و تا حد توان این مشکل را حل کنم چرا که به نظر می‌رسد خود معلم هر کلاس از مدیر و معاون و مربی پرورشی به دانش‌آموزان نزدیکتر است و بهتر می‌تواند با دانش‌آموزان ارتباط برقرار کند و مشکلات را شناسایی و حل نماید.

جمع‌آوری اطلاعات برای ارائه‌ی راه حل ها

۱- مصاحبه:

ابتدا در مورد اهمیت نماز و نماز جماعت و همچنین در مورد اینکه چرا بعضی‌ها دوست ندارند در نماز جماعت شرکت کنند؟ و اینکه آیا دوست دارند نماز شان را فردای بخوانند یا به جماعت؟ به نظر شان چه کارهایی باید انجام شود تا همه در نماز جماعت شرکت کنند؟ میزان همکاری پدر و مادرشان با آن‌ها جهت شرکت در نماز جماعت چگونه می‌باشد؟ آیا پدر و مادر آن‌ها و خودشان در نماز جماعت مسجد محل و نماز شرکت میکنند یا نه؟ سوالاتی از این قبیل از دانش‌آموزان پرسیده شد و دانش‌آموزان پاسخ‌های گوناگونی ارائه دادند که این پاسخ‌ها را به طور خلاصه یادداشت کردم. و با اساتید و مشاورین و همکاران محترم مصاحبه کرده و اطلاعاتی در این زمینه به دست آوردم.

۲- برگزاری جلسه همکاران

جلسه‌ای با همکاران هم پایه برگزار کردیم و در مورد عدم علاقه‌ی بعضی از دانش‌آموزان به نماز جماعت با همکاران بحث و گفتگو کردیم آنها نیز متوجه این موضوع شده بودند و عقیده داشتند که مربی پرورشی بدون همکاری معلمان هر کلاس به تنهایی نمی‌تواند در این امر مهم موفق شود و در پایان نتیجه گرفتیم که برای موفق شدن در این کار باید جلسه‌ای با اولیای دانش‌آموزان داشته باشیم و آگاهی‌های

لازم را در مورد چگونگی همکاری آنها با دانش آموزان و اهمیت نماز جماعت به آنها بدهیم.

۳- پرسش نامه

با توجه به پاسخ هایی که دانش آموزان در پاسخ به سوالات مصاحبه داده بودند لازم دانستم که پرسش نامه ای تهیه کنم و اطلاعاتی را در این زمینه از اولیا بدست آوردم.

۴- مطالعه

مطالعه ی کتابها، مجلات و تحقیقاتی که در این زمینه کار شده بود، که عنوان بعضی از آنها در منابع و مأخذ ذکر شده است نیز، راه حل هایی یافت شد.

۵- مشاهده

یکسری از اطلاعات را با مشاهده مکرری که در مورد طرز برخورد نماز گزاران با همدیگر، طرز برخورد همکاران با نماز گزاران، وضعیت فیزیکی نماز خانه و...داشتم به دست آوردم و از این طریق صحت نظر های ایشان در رابطه با پاسخ سوالات تأیید گردید.

پس از بررسی اطلاعاتی که از طریق مصاحبه و پرسش نامه و مطالعه و مشاهده و نظریه های همکاران سایر مدارس و معاونان و مدیریت دبستان و مشاوران امر به دست امد اطلاعات حاصل از این فرایند مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و مواردی که باید در این زمینه تغییر و اصلاح یابد معین شد، خلاصه ی یافته های تجزیه و تحلیل به شرح زیر می باشد:

خلاصه یافته های اولیه

۱- غافل بودن از پاداش های نماز جماعت

۲- برخورد سرد و بد برخی از همکاران

۳- برخورد بد بعضی از انتظامات و مسئولین نماز

- ۴- عدم همکاری اولیا جهت زود فرستان فرزندانشان به مدرسه
- ۵- نامناسب بودن هوای نمازخانه
- ۶- بد رفتاری برخی از نمازگزاران در نمازخانه
- ۷- بوی بد جوراب‌های دانش آموزان
- ۸- تن پرور و تنبل بودن بعضی از دانش آموزان
- ۹- عدم انگیزه‌ی کافی جهت شرکت در نماز جماعت
- ۱۰- طول کشیدن نماز جماعت
- ۱۱- عدم تشویق‌های مناسب جهت شرکت در نماز جماعت
- ۱۲- عدم شرکت منظم همکاران در نماز جماعت
- ۱۳- فراموش کردن آوردن چادر نماز
- ۱۴- دادن مسئولیت فقط به تعداد خاصی از دانش آموزان
- ۱۵- تشویق و اهداء جوایز به تعدادی از دانش آموزان و غافل شدن از بقیه‌ی آنها
- ۱۶- عدم آگاهی کافی اولیاء و دانش آموزان در مورد اهمیت نماز و نماز جماعت
- ۱۷- نداشتن کمد مخصوص برای گذاشتن چادر نمازها و سجاده‌ها در آن که دانش آموزان مجبور نشدند هر روز آنها را با خود ببرند و بیاورند.
- ۱۸- جذاب نبودن صحبت‌ها و فعالیت‌های امام جماعت
- ۱۹- ناهماهنگی بین تربیت دینی توسط معلمان و اولیاء
- ۲۰- عدم توجه به اصل تدریجی بدون تربیت

۲۱- عدم توجه کافی به اصل آسان‌گیری و تکرار و مداومت در تربیت دینی

پیشینه و یافته‌های دیگران

در دهه ی ۱۹۶۰ رونالد گلدمن پژوهش‌های زیادی در زمینه رشد و تحول دینی کودکان انجام داد و با الهام از دیدگاه ژان پیاژه مراحل زیر را در تحول فکر مذهبی مطرح کرد

- دوره ی تفکر مذهبی شهودی تا ۷-۸ سالگی

- دوره ی تفکر مذهبی عینی از ۷-۸ سالگی تا ۱۴ سالگی

- دوره ی تفکر انتزاعی از ۱۳-۱۴ سالگی به بعد

بر اساس دیدگاه برخی روانشناسان تحول رفتار دینی مشتمل بر مراحل زیر است:

- ۱- مرحله ی رفتاری و تقلیدی (قبل از ۶-۵ سالگی یا قبل از دبستان)
 - ۲- مرحله حسی-عاطفی (۶ تا ۱۱ سالگی)، مرحله ی گرایش عاطفی نسبت به نماز است. در این مرحله خضوع و خشوع والدین و معلمان هنگام برپاداشتن نماز، به وسیله کودک درونی میشود و میفهمد که خدا همه جا هست.
 - ۳- مرحله ی عقلانی و برهانی (دوران نوجوانی و تفکر انتزاعی، حدود ۱۱ تا ۱۶ سالگی)
 - ۴- مرحله ی عرفانی و شهودی (دوران جوانی و بزرگسالی، از ۱۶-۲۵ سالگی)
- برخی متخصصان علوم تربیتی، بر مبنای نقش مربی، مراحل تربیت دینی را به شرح زیر توصیف میکنند:

- ۱- مرحله ی انس دینی که شامل سال‌های اولیه ی زندگی است
- ۲- مرحله ی عادت دینی: در دوران دبستان، عادات متعدد در کودکان شکل میگیرد، مثل عادت به نماز خواندن و مسجد رفتن.

۳- مرحله ی معرفت دینی

۴- مرحله ی شاکله ی دینی

۵- مرحله ی خود جوشی دینی

در مورد اهمیت توجه به امر تربیت در کودکی آمده

هر که در خردیش ادب نکند در بزرگی ادب از او برخاست

چوب تر را چنان که خواهی پیچ نشود خشک جز به آتش راست

مغز کودک مانند یک دوربین از تمام چیزهایی که در مقابلش قرار میگیرد، تصویر برداری میکند و از روی آن الگو برداری مینماید لذا باید مراقب بود که در تربیتش تمام نکات لازم رعایت گردد تا خسارت جبران نا پذیر گریبان ما را نگیرد.

روایات و احادیث زیادی در مورد مراحل مختلف تربیت کودکان و مخصوصا تربیت دینی کودکان آمده است که من به چند مورد از آنها اشاره میکنم

امام علی (ع) در این باره میفرماید: طفل را در هفت سال اول دوران زندگی تربیت بدنش باید کرد و هفت سال دوم آداب به او آموخت و هفت سال سوم خدمتش باید کرد تا ۲۳ سال قدش بلند میشود و تاسی و پنج سال عقلش زیاد میشود و دیگر بعد از آن تجربه او را حاصل میشود و نیز فرموده تربیت کننده هر طور باشد، تربیت شده همانطور میشود (زهادت، تعلیم و تربیت در نهج البلاغه، ص ۱۵۹)

و در مورد اینکه چه کسی میتواند مرتبی باشد دو مطلب فرموده: مطلب اول اینکه مربی و معلم باید قبلا خودش دانش آموخته و تربیت شده باشد آنگاه مربی و معلم دیگران باشد. سخن گفتن و خطابه و وعظ بدون آگاهی به جز انحراف و اضلال و گمراهی نتیجه ای ندارد.

مطلب دوم اینکه واعظ و مربی باید با عمل خود دیگران را تربیت و هدایت نماید. گفتار بدون عمل نه تنها موجب هدایت نمیشود بلکه گاهی ممکن است موجب سلب اعتماد و گمراهی شخص شود.

و همچنین در مورد تربیت دینی فرمودند: کودکان را در سن هفت سالگی به نماز تمرین دهید تا عادت

کنند و اگر در سن نه سالگی نماز را ترک کردند، آن‌ها را تنبیه کنید و در سن ده سالگی بستر خواب بچه هایتان را جدا کنید. (نهج البلاغه ص ۲۶۴)

طبق مطالعات گوناگونی که داشتم به این نتیجه رسیدم که برای تربیت دینی و آموزش نماز و علاقه مند کردن دانش آموزان به نماز و نماز جماعت شرایط و رویکرد های مختلفی وجود دارد که برخی از آنها به طور خلاصه به شرح ذیل میباشند:

۱- **آمادگی و توانستن:** که شامل آمادگی جسمی، آمادگی بیانی و لفظی، آمادگی عاطفی، آمادگی روانی و آمادگی محیطی می باشد.

۲- **رغبت و خواستن و شناخت:** یعنی اینکه در واداشتن کودک به نماز، اصل مهم این است که شرایط را به گونه ای فراهم آوریم که کودک آن را بخواهد و به آن راغب باشد و جدا دوست بدارد به همراه والدین یا معلمان و همکلاسان برنامه ی نماز را انجام دهد. (قائمی، ۱۳۷۵)

۳- **آسان گیری:** بهترین شیوه برای تربیت، ملایمت و مداراست، زیرا راه و رسم های خشن در تربیت، قلب را از بصیرت دور میکند و عواطف انسانی را از بین میبرد. همچنین نماز را برای او امری سنگین و کسل کننده نسازیم. مستحب است به خاطر چند کودکی که با شما به نماز ایستاده اند آن را سریع بخوانید، هر کار تربیتی باید بر اعتدال بنا گردد و بر افراط و تفریط کشیده نشود. (چینجانی، ۱۳۸۰)

۴- **تکرار و مداومت:** بسیاری از افکار و اعمال در سایه ی تمرین و عمل مکرر در انسان تثبیت میشوند. کودک را باید به ظاهر عمل و تکرار در این ظاهر انس دهیم تا باطن او شکل گیرد، تکرار، عامل ایجاد عادت میشود که دست برداشتن از آن حتی در عبادتی چون نماز مایه ی نگرانی کودک میشود. (قائمی ۱۳۷۵)

۵- **رعایت ضوابط:** در ضمن آموزش عملی نماز، آموزش ضوابط هم مورد نظر است به این معنی که به تدریج به کودک می آموزیم که چه چیزهایی نماز را باطل میکنند. برای آموزش این موارد از شعر و نمایش و روش های غیر مستقیم بیشتر استفاده میکنیم. (قائمی، ۱۳۷۵)

۶- **تدریجی بودن تربیت:** تربیت کردن و تربیت پذیری امری تدریجی است و با رعایت توانایی و قدرت افراد ممکن میشود. توجه به تفاوت های فردی از مهم ترین اصول تربیت است. زیرا انسان ها از

ظرفیت های متفاوتی برخوردارند. نباید انتظار داشته باشیم که کودک یک شبه اهل عبادت و نماز شود. برنامه ی واداشتن و عادت دادن او به نماز باید بر اصل تدریج مبتنی باشد. کودک نباید یک باره بار سنگینی از وظایف دینی را بر دوش خود احساس کند. (چینجانی ۱۳۸۰)

۷- **تشویق و تأیید:** تشویق بر ویژگی های مثبت افراد در هر سنی که باشند آن ها را به بهتر بودن تشویق میکند. بنا براین باید نماز را برای کودک با تشویق همراه سازیم و در فرصت های مناسب او را به عنوان کودکی نماز خوان معرفی نماییم. وبا جملات زیبا او را تشویق کنیم و بیشتر از روش های غیر مستقیم استفاده کنیم. (خزائی، ۱۳۸۰)

۸- **رویکرد الگویی:** الگو نمونه ای است که آدمی آگاهانه یا نا خود آگاهانه از او تقلید میکند ارائه ی الگو و اسوه، موثرترین و موفق ترین روش تربیتی است کودک در زندگی نیاز به الگو دارد. زیرا داشتن الگو باعث آموزش سریع مسائل و انتقال مفاهیم میشود. کودکان از طریق مشاهده ی نماز خواندن اسوه های خود (پدر و مادر، معلمان؛ روحانیون و ...) بهتر و راحت تر رفتار آنان را یاد میگیرند به عنوان مثال دانش آموزی با مشاهده ی این که معلمش نماز میخواند ممکن است این رفتار معلم برای او با ارزش قلمداد شود. حال اگر خود به نماز خواندن مبادرت ورزد و در موقعیت های مختلف به این عمل ادامه دهد ارزش نماز خواندن در او درونی میشود. او این ارزش را همراه خود به اجتماعات دیگر میبرد بر ارزش های مثبت جامعه می افزاید و باعث رشد اخلاقی جامعه میگردد. (نوابی نژاد، ۱۳۷۱)

۹- **رویکرد تکریم شخصیت:** در تربیت دینی، شناساندن خوبی ها و نکوهش زشتی ها و بالا بردن درک تربیت دینی، اگر همراه با تکریم شخصیت مخاطبان صورت پذیرد منجر به تقویت ارزش های معنوی و سست کردن ارزش های ناهنجار میگردد.

۱۰- هماهنگ بودن اولیا و معلمان در تربیت دینی.

در روایات اسلامی آمده است هر گاه معلم به کودکی بگوید که بگو بسم الله الرحمن الرحیم و کودک بگوید خداوند یک فرمان رهایی از دوزخ برای کودک و یکی برای والدین او و یکی برای معلم وی مینویسد.

لازم به ذکر است یاد آوری کنم در مورد موضوع نماز مجلات و کتب تخصصی، روزنامه های گوناگونی مطالعه کردم و از سخنرانی های آقای قرائتی و اینترنت مطالب بیشتری یاد گرفتم که به علت

کثرت مطالب همه این مطالب را نمیتوانم در این جا بیاورم.

راه حل های پیشنهادی

- برگزاری جلسه با اولیای دانش آموزان برای بار دوم
- استفاده از اولیایی که طراحی خوبی دارند
- استفاده از طرح شیطان و همدم فرشته ها
- تهیه کارت های همدم فرشته ها به تعداد دانش آموزان
- استفاده از کارت های تقدیرات و تشکر از همکارانی که در نماز جماعت شرکت میکنند
- شرکت منظم خود در نماز جماعت
- همراهی دانش آموزان در نماز جماعت
- تشویق دانش آموزان با جملات زیبا
- تشویق دانش آموزان با جایزه و کارت و نمره
- استفاده از دانش آموزان به عنوان خادمان نماز
- برگزاری نمایشگاه نماز
- استفاده از صندلی نماز
- برگزاری مسابقه نقاشی در مورد نماز
- تشویق دانش آموزان جهت شرکت در نماز جماعت و نماز جمعه و تهیه گزارش از آن
- دریافت گزارش کتبی از اولیا در مورد نحوه نماز خواندن و اخلاق و رفتار دانش آموزان
- استفاده از روش های غیر مستقیم و جذاب در آموزش نماز و مفاهیم مربوط به آن از طریق شعر و ایفای

نقش، قصه، مصاحبه.

- آموزش اهمیت نماز و نماز جماعت با زبان ساده و در حد فهم دانش آموزان با ارائه ی روایات و احادیث و داستانها و مثال های عینی و خاطره گویی.

- جمع آوری احادیث در مورد نماز و اهمیت نماز جماعت و تحقیق در مورد آن توسط دانش آموزان

- به تصویر کشیدن احساس دانش آموزان در هنگام خواندن نماز جماعت توسط خودشان

- توجه به عنصر زیبا شناسی و زیبا دوستی، القای پیام های تربیتی در قالب های زیبای شعر، داستان، نمایش، نقاشی

- تهیه کمد برای نگهداری چادر نماز های بچه ها در مدرسه

- انتخاب سرگروه های نماز جهت همکاری در بعضی از کارها

- استفاده از نظریه های دانش آموزان و اولیا وهمکاران

- اختصاص بخشی از تکالیف خارج از کلاس و تکالیف پیک نوروزی به نماز و نماز جماعت

- برگزاری مسابقه ی دعای بعد از نماز

- برگزاری مسابقه نماز بین اولیا ی دانش آموزان

- پذیرایی با شکلات از دانش آموزان

- برخورد محبت آمیز با دانش آموزان و اهمیت دادن به نظرات آنها و پرهیز از زور و اجبار

- نصب کولر گازی در نماز خانه

- جذاب کردن محیط نماز خانه

راه حل های انتخابی و قابل اجرا

- برگزاری جلسه با اولیا جهت توجیه و بالا بردن اطلاعات و آگاهی های لازم در مورد اهمیت موضوع
- دادن تحقیق به دانش آموزان جهت بالا بردن آگاهی های دانش آموزان از آثار و پاداش های نماز جماعت
- توجه به رویکرد الگویی و استفاده از تشویق های کلامی
- استفاده از روش های غیر مستقیم و جذاب جهت رفع اشکال های دانش آموزان در زمینه ی نماز و اصلاح رفتار های نادرست آنها
- استفاده از طرح مسابقه بین همدم فرشته ها و شیطان
- استفاده از صندلی نماز
- استفاده از برگه هایی تحت عنوان تقدیر و تشکر از همکاران شرکت کننده در نماز جماعت توسط دانش آموزان
- برگزاری نمایشگاه نماز

اجرای راه حل های انتخابی و دلایل انتخاب این روش ها

۱- برگزاری جلسه با اولیای دانش آموزان جهت توجیه و دادن اطلاعات و آگاهی های لازم در مورد اهمیت موضوع

بعد از بررسی پرسشنامه ها متوجه شدم که برخی از دلایل عدم علاقه و شرکت دانش آموزان در نماز و نماز جماعت مربوط به اولیا میشود حال برای اینکه دو محیط خانه و مدرسه هم جهت حرکت کنند و هر یک اثر آموزشی و تربیتی یکدیگر را خنثی نکنند باید با اولیا ارتباط مستمر داشته باشم تا در پرتو آن، سیاست ها و برنامه های آموزشی و تربیتی را هم سو و هم جهت نمایم چرا که اگر رفتار یکسان، مناسب و هماهنگ بین اولیا و معلمان در امر تعلیم و تربیت دانش آموزان وجود نداشته باشد کودکان دچار سردر گمی میشوند و حالت های عاطفی و روانی خاصی به سراغ آن ها می آید و ممکن است به افسردگی منجر

شود که بدون شک برای خانواده و جامعه مشکلات زیادی را به وجود می آورد به خاطر همین جلسه ای با اولیای دانش آموزان برگزار کردم و هدفم را از برگزاری این جلسه برای اولیا توضیح دادم با توجه به این که دو ماه زحمت زیادی کشیده بودم و به تک تک دانش آموزان خواندن نماز را آموزش داده بودم وقتی دلیل عدم همکاری آن هارا از زود آمدن بچه هایشان به مدرسه و شرکت در نماز جماعت جویا شدم تعدادی از اولیا اظهار میداشتند که چون بچه های ما هنوز یک ماه یا دو ماه یا بیشتر مانده که به سن تکلیف برسند به خاطر همین ضروری نمیدانیم که نماز هایشان را مرتب بخوانند یا در نماز جماعت شرکت کنند. با توجه به مطالعات و اطلاعاتی که در زمینه تربیت دینی دانش آموزان داشتم وقتی مراحل تربیت دینی از جمله آموزش نماز را از دید گاه ائمه و روانشناسان و متخصصین و همچنین اثرات مثبت تربیت درست دینی و اثرات منفی عدم تربیت دینی دانش آموزان را در این سن برای اولیا توضیح دادم و در مورد اهمیت نماز جماعت و اینکه بسیاری از مشکلات اخلاقی و رفتاری دانش آموزان را با تربیت صحیح دینی و جذب آن ها به نماز جماعت میتوان حل کرد را به اولیا توضیح دادم همه ی اولیا قانع شدند و به اشتباه خودشان پی بردند و تشکر کردند و قرار شد که در این زمینه خودشان نیز مشوق خوبی برای بچه هایشان باشند و نکات مثبت بچه هایشان را از قبیل رعایت حجاب، خواندن نماز مخصوصا شرکت در نماز جماعت مسجد یا نماز جمعه و احترام به بزرگتر ها و..... هر ماه به صورت کتبی یا شفاهی به من اطلاع دهند و دانش آموزان مورد تشویق قرار گیرند و همچنین سعی کنند به بچه هایشان کمک کنند تا زودتر در مدرسه حاضر شوند و در نماز جماعت شرکت کنند.

از اولیا خواستم که اگر راهکار یا پیشنهادی در زمینه تشویق بچه ها به نماز و نماز جماعت دارند حتما با ما در میان بگذارند و در این جلسه دو نفر از اولیایی که در طراحی استعداد داشتند اعلام همکاری کردند که در این زمینه با ما همکاری کنند و همچنین با توجه به اینکه قبلا چادر نماز برای همه ی بچه ها تهیه شده بود قرار شد به بچه هایشان گوشزد کنند که حتما چادر نماز و سجاده های خود را با خود به مدرسه بیاورند.

۲- دادن تحقیق به دانش آموزان جهت بالا بردن آگاهی های دانش آموزان از آثار و پاداش های نماز جماعت:

یکی دیگر از دلایلی که دانش آموزان مطرح کرده بودند عدم آگاهی از پاداش های نماز جماعت و اهمیت خواندن نماز بود و اینکه قبول هر چیزی مشروط بر شناخت کامل از آن چیز میباشد و اگر برای شناخت و آگاهی در هر موضوعی خود دانش آموزان دخالت کنند یادگیری و آگاهی بهتر صورت میگیرد

به همین دلیل قرار شد هر کدام از دانش آموزان در مورد اهمیت نماز و مخصوصاً نماز جماعت تحقیق کنند که این کار انجام شد و هر روز تعدادی از دانش آموزان تحقیقات خودشان را در کلاس ارائه می دادند و در این مورد با دانش آموزان بحث و گفتگو میکردیم و دانش آموزان مورد تشویق قرار میگرفتند به فعالیت های آنان کارت امتیاز داده میشد و در پوشه ی نماز بایگانی می شد. قرار شد که بعد از عید از فعالیت هایی که دانش آموزان در مورد نماز انجام می دهند نمایشگاهی برگزار کنیم. با این فعالیت با توجه به این که آگاهی و اطلاعات دانش آموزان در مورد اهمیت نماز و نماز جماعت بالا رفته بود تا حدودی توانستم انگیزه و رغبت دانش آموزان را بالا ببرم.

۳- توجه خاص به رویکرد الگویی و استفاده از تشویق های کلامی:

رویکرد دیگری که در این مورد مطرح است رویکرد الگویی اطرافیان مخصوصاً پدر و مادر و معلمان در تربیت دینی می باشد کودک یک مقلد کامل است بنابر این رفتار بزرگترها به ویژه معلمان برای او حجت و الگوی مناسب میباشد. او سخن معلم را در دنیای ذهن خود وحی منزل می داند و حتی از سخن والدین برتر میشمارد. معلم با اعمال و رفتار مناسب خود سرمشق خوبی برای وی خواهد بود به خاطر همین خودم تصمیم گرفتم هر طور شده با سرویس فرزندم هماهنگی کنم که هفته های بعد از ظهری کمی زود تر بیاید تا من بتوانم منظم در نماز جماعت شرکت کنم که در این مورد مشکلات زیادی داشتم که با کمک خداوند تحمل کردم و توانستم به طور منظم در نماز جماعت شرکت کنم.

بعد از نماز جماعت در نماز خانه می ماندم و صبر میکردم همه ی بچه ها از نماز خانه خارج شوند و بعد خودم میرفتم و همچنین بعد از نماز با بچه ها دست می دادم و نمازت قبول میگفتم و سعی میکردم با گفتن جملات زیبا کار زیبای آنها را تشویق و تأیید کنم و محیط نماز خانه را برای آنها جذاب جلوه دهم و از گفته های این چنین استفاده میکردم، آفرین بر دختر گلم که با نماز خواندنت بهشتی میشوی، آفرین بر دخترم که با نماز خواندن میخواید مثل فاطمه زهرا (س) باشد، از وقتی که نماز خوان شده ای تو را بیشتر دوست دارم، وقتی وضو میگیری و نماز میخوانی صورتت پر نور میشود، و یا دستم را بر سر بچه ها میکشیدم، خوش به حالت که امروز فرشته ها تو را همراهی میکنند، عزیزم ثواب نمازت را با ماشین حساب هم نمیتوان حساب کرد، خوش به این سعادتت و

به طور کلی زبان خوش، برخورد خوش، در برگرفتن کودک، سرشار کردن او از نشاط و شادابی و دست کشیدن بر سر او مخصوصاً به هنگام بیدار کردنش برای نماز صبح و جذب بچه ها به نماز فوق العاده موثر

است.

۴- استفاده از روش های غیر مستقیم و جذاب جهت رفع اشکال های دانش آموزان در زمینه نماز و اصلاح رفتار های نا درست آنها:

یکی دیگر از مشکلاتی که دانش آموزان مطرح کرده بودند برخورد نا مناسب برخی از نمازگزاران بیان شده بود. به همین علت چند روز بچه ها را در نماز جماعت زیر نظر گرفتم و دیدم اغلب برخورد های نا مناسب آنها به خاطر جا گرفتن و یا هماهنگ نبودن بعضی از بچه ها با امام جماعت بود که باعث اعتراض دوستان آنها میشود و با هم درگیر میشوند به همین علت تلاش کردم از روش های غیر مستقیم و جذاب مثل نمایش و خاطره گویی این اشکالات بچه ها را برطرف کنم و آن ها را به طور غیر مستقیم متوجه اشتباهاتشان کنم. در واقع بعضی از احکام نماز و نماز جماعت را به آن ها آموزش دهم.

به عنوان مثال: با کمک دانش آموزان نمایشی را به این صورت ترتیب دادم چند نفر از دانش آموزان آماده برای خواندن نماز جماعت شدند که من به یکی از آنها گفتم شما باید بلند شوید و در جای دیگری بنشینید چون بچه هستید. من معلم شما هستم. شما باید جای خودتان را به من بدهید تا من اینجا نماز بخوانم. دانش آموزان با این که زودتر از من آمده بود و دوست داشت در همانجا کنار دوستش بنشیند اما به خاطر ترس از معلم و در صورتی که از ته دل راضی نبود جایش را به معلم خود داد. وقتی نماز جماعت تمام شد یکی از بچه ها گفت خانم بیخشید که این حرف را می زنم من بابایم گفته اگر کسی با زور موقع نماز خواندن جای کسی را بگیرد و آن شخص راضی نباشد هر چند از آن شخص بزرگتر باشد نماز آن قبول نیست. آیا این حرف پدرم درست است؟ معلم به فکر فرو رفت و متوجه اشتباهش شد و از آن دانش آموز که جایش را گرفته بود معذرت خواهی کرد و دوباره نمازش را به فرادا خواند. وقتی نماز تمام شد چون خودم هم در این نمایش ایفای نقش کردم بچه ها خیلی خوششان آمده بود و بعد از بچه ها خواستم که نظرشان را در مورد نمایش بیان کنند که چند مورد از نظرات آنها به این صورت بود:

۱- موقع نماز خواندن باید جای خودمان بنشینیم و نباید با زور جای کسی را بگیریم چون نمازمان قبول نمیشود.

۲- هر چند به کسی که نشسته در جایش نماز میخواند حتی از خودمان کوچکتر هم که باشد ما حق نداریم به او زور بگوییم.

۳- همه چیز را بزرگتر ها نمیدانند بلکه بعضی از مسائل را بزرگتر ها از کوچکتر ها یاد میگیرند.

۴- کسی که نماز میخواند و به سن تکلیف رسیده باید مواظب اخلاق و رفتارش نیز باشد و وقتی حرف درستی از کوچکتر یا بزرگتر میشنود گوش کند.

۵- اگر کسی کار اشتباهی انجام داد باید با مهربانی و زبان خوش او را کمک کنیم تا متوجه اشتباهش شود و
.....

و همچنین به تعدادی از بچه ها می گفتم که یکی به عنوان امام جماعت و تعدادی نماز گزار پشت سر او نماز بخوانند و با هماهنگی قبلی به آنها گفتم که مثلاً یکی از آنها زودتر از امام جماعت به رکوع برود و بچه ها نگاه کنند و اشکالات نماز گزاران را بعد از نماز بیان کنند که به این طریق به صورت غیر مستقیم و از طریق نمایش و خاطره گویی اشکالاتی که دانش آموزان در مورد احکام نماز داشتند رفع میشد و سعی میکردم در این نمایش ها طرز برخورد با اشتباهات دوستانشان را نیز به آن ها بفهمانم. مثلاً یکی از دانش آموزان بعد از نماز جماعت اشتباه دوستش را با صدای بلند و داد و فریاد به او میگفت و باعث ناراحتی دوستش میشد و یکی دیگر با آرامی و ملایمت و مهربانی به دوستش تذکر می داد و از همدیگر تشکر می کردند و در پایان نمایش افراد مورد تشویق قرار میگرفتند و امتیازی به آنها داده میشد و در واقع قسمتی از نمره های کتاب هدیه های آسمان را از این طریق کسب میکردند در واقع با این کار ضمن رعایت اصل ضوابط و اصل تدریجی بودن تربیت دینی نیز توجه داشتم.

۵- استفاده از طرح مسابقه بین همدم فرشته ها و شیطان و کارت همدم فرشته ها:

با توجه به این که فعالیت های بالا را انجام میدادم اما مشاهده میکردم که تعدادی از بچه ها هنوز آن انگیزه کافی را برای شرکت در نماز جماعت ندارند یا به طور منظم شرکت نمیکنند و یا با زور دوستانشان در نماز شرکت میکنند که این باعث میشد که من احساس کنم باید راه هایی انتخاب کنم در عین حال که باعث تشویق آنها میشود باعث افزایش رغبت و انگیزه آنها نیز بشود با توجه به این که دانش آموزان تازه جو و نوگرا و تنوع طلب می باشند از این رو ترغیب به نماز باید با زبانی نو مطابق ذوق و علاقه ی آنان باشد. برای این کار دو تا از مادر ها کمک خواستم یکی از آن ها تصویر زیبایی از بهشت که شامل چند فرشته و درختان میوه و چمن و نهر و گلهای زیبا بود و دو تا از فرشته ها که نوشته ای تحت عنوان همدم فرشته ها را در دست داشتند طراحی کردند و نفر بعدی تصویری از شیطان را کشید به خاطر این فعالیتشان به دختر های این دو مادر کارت امتیاز داده شد و تقدیر و تشکر کردم و همچنین کارت هایی تحت عنوان

همدم فرشته ها به تعداد دانش آموزانم تهیه کردم.

دو تصویر را در مقابل دانش آموزان به دیوار نصب کردم از دانش آموزانم خواستم که نظرشان را در مورد هر دو تصویر بیان کنند. در مورد تصویر همدم فرشته ها بچه ها مطالب زیادی گفتند که من به نمونه ای از آن ها اشاره میکنم. مثل: در این تصویر دو فرشته وجود دارد که خیلی خوشحال هستند و با خود کارتی را حمل میکنند که نوشته شده همدم فرشته ها و همچنین درختان و گل های زیبایی وجود دارد که زیر آن نهری جاری است پرندگان و پروانه ها پرواز میکنند اینجا یک منظره خیلی زیبایی است که از دیدن آن لذت میبریم. انگار قسمتی از بهشت است. کاش الان به جای این فرشته ما در آنجا بودیم و پرواز میکردیم. وقتی صحبت های بچه ها تمام شد در مورد تصویر دوم از آنها سوال کردم که جواب دادند این تصویر خیلی زشت و وحشتناک است و قیافه ی خیلی زشتی دارد و مثل شیطان است ما در فیلم ها دیدیم که شیطان آدم ها را گول میزند وقتی انسان ها کار های خوب انجام میدهند ناراحت میشود اما وقتی کار های بد انجام میدهند خوشحال میشود و با آنها دوست میشود. ما نباید گول شیطان را بخوریم.

خوب بچه های عزیز حالا که نظرات خود را بیان کردید دوست دارید که دوست فرشته ها شوید و به حرف های آنها گوش کنید یا دوست شیطان. همه بچه ها پاسخ دادند دوست فرشته ها گفتم اگر میخواهید دوست فرشته ها شوید به نظراتان چه کار هایی باید انجام دهید تا بهشتی شوید و با فرشته ها دوست شوید؟

خانم باید دختر خوبی باشیم، حجابمان را رعایت کنیم، به بزرگتر ها احترام بگذاریم، نماز هایمان را به موقع بخوانیم در نماز جماعت شرکت کنیم. آفرین بچه ها میدانید که شیطان از چنین کار هایی بدش می آید مخصوصا وقتی شما در نماز جماعت شرکت می کنید خیلی عصبانی می شود. حالا دوست دارید که با کمک هم با شرکت در نماز جماعت مشقت محکمی به شیطان بزنیم و آن را عصبانی و نابود کنیم و بر شیطان پیروز شویم و در این مسابقه ما برنده و شیطان بازنده باشد؟

برای این کار مسابقه ای برگزار میکنیم من کارتهایی را به هر کدام از شما ها میدهم که روی آن نوشته شده { همدم فرشته، من گول شیطان را نمیخورم } امروز میبرید منزل به مادرهایتان نشان میدهید اما از فردا باید دست سرگروه های نماز باشد از فردا هر کسی که در نماز جماعت شرکت کند کارتش را از سرگروهش میگیرد و تا آخر آن روز از گردنش آویزان میکند و هر کسی هر روزی که نتواند در نماز جماعت شرکت کند کارتش در دست سرگروهش میماند و آویزان نمیکند و سرگروه ها در دفتر خود برای دانش آموزان علامت های مثبت و منفی میزند و در آخر هفته یعنی پنجشنبه این علامتها را میشماریم

بینیم کدام گروه ها توانستند علامت های مثبت بیشتری داشته باشند و بیشتر بر شیطان برنده شدند و باعث عصبانی شدن شیطان شدند و گول شیطان را نخورده اند و خودشان را به فرشته ها نزدیک کردند و دوست آنها شدند و خدا نیز از آن ها راضی است.

از روزی که این طرح را اجرا کردم همه ی دانش آموزان در نماز جماعت شرکت میکردند و ذوق و شوق خاصی داشتند وقتی از نماز برمیگشتیم به خاطر پیروزی بچه ها در مقابل شیطان به آنها تبریک میگفتم و برای سلامتی خودشان صلوات میفرستادیم و بلند میگفتیم شیطان ما گول تو را نمیخوریم و با مشت به دهانت می زنیم دیدی که امروز نیز بر تو پیروز شدیم تو همیشه بازنده ای ای شیطان لعنتی. فرشته ها همیشه همراه ما هستند و از ما مراقبت میکنند ما حرف آن ها را گوش میکنیم و آنها را خوشحال میکنیم. و هر روز جمله های مختلفی بیان میکردیم.

من روز اول که منظره ی همدم فرشته ها و شیطان را به بچه ها نشان دادم منظره ی همدم فرشته ها را به دیوار نصب کردم ولی تصویر شیطان را در کمد کلاس قرار دادم چون احساس کردم بعضی از بچه ها ممکن است از تصویر خوششان نیاید یا بترسند اما بعد از مدتی بچه ها گفتند چرا تصویر شیطان را به دیوار نصب نمیکنید؟ گفتم چون احساس کردم بعضی از شما ها از آن بترسید. بچه ها گفتند خانم ما حالا که نماز میخوانیم فرشته ها همیشه با ما هستند و خدا مواظب ما هست. ما دیگر از شیطان نمی ترسیم چون هر روز بر او پیروز میشویم. چون قوی تر از شیطان هستیم پس تصویر آن را به کلاس نصب کن.

۶- استفاده از صندلی نماز

وقتی احساس شادی و نشاط دانش آموزان را مشاهده میکردم دوست داشتم این احساس خودشان را به همکلاسی های خود بیان کنند و همچنین اطلاعات بچه ها در مورد نماز جماعت و اهمیت آن بیشتر شود تصمیم گرفتم که طرحی تحت عنوان صندلی نماز اجرا کنم.

به دانش آموزان گفتم از فردا ما اینجا یک صندلی به نام صندلی نماز میگذاریم. هر روز یک نفر به ترتیب شماره ی آمار، مهمان ما است و روی این صندلی می نشیند و در مورد مطالب مختلفی در مورد نماز جماعت و خصوصیات یک دختر مسلمان و نماز گزار برای دوستانش صحبت میکند.

این مطالب می تواند در قالب شعر، داستان، خاطره، مقاله، احادیث و روایات، نقاشی، کاردستی و غیره باشد اما یکی از فعالیت هایی که به همراه این کار ها انجام میدهند این است که به بچه ها بگویند از این که

در نماز جماعت شرکت کردید چه احساسی دارید. این احساس خود را میتوانید با بیان چند جمله بگوئید یا اینکه احساس خودتان را نقاشی کنید و به بچه ها نشان دهید و در مورد آن توضیح دهید و همه ی فعالیت های شمارا جمع میکنیم و بعد از دادن نمره و امتیاز بعد از عید از آن ها نمایشگاه میزنیم.

این فعالیت هم به خوبی انجام میگرفت و بچه ها از اینکه نوبت آنها برسد لحظه شماری میکردند و اگر روزی دانش آموزی در نماز جماعت بنا به دلایلی نمی توانست شرکت کند وقتی احساس خود را بیان میکرد میگفت امروز از اینکه این همه پاداش خدا را از دست دادم و نتوانستم بر شیطان پیروز شوم خیلی افسوس میخورم و تلاش میکنم بعد از این مواظب باشم که دوباره شیطان نتواند بر من پیروز شود چون من دوست دارم همدم فرشته ها شوم . واقعا دانش آموزان مطالب و فعالیت های جالبی می آوردند و مطرح می کردند که حداقل برای خود من جالب بود و باعث تقویت اعتماد به نفس در بچه ها شده بود.

۷- استفاده از برگه هایی تحت عنوان تقدیر و تشکر از همکارانی که در نماز جماعت شرکت میکنند توسط خود دانش آموزان:

برای اینکه به بچه ها بفهمانم که همیشه نباید بزرگترها کوچکترها را تشویق کنند و به کار های خوب دعوت کنند بلکه کوچکترها نیز میتوانند این کار را انجام دهند کار هایی را تحت عنوان تقدیر و تشکر از همکارانی که در نماز جماعت شرکت میکردند تهیه نمودم و در اختیار بچه ها قرار دادم که هر همکاری که در نماز جماعت شرکت میکردند از دانش آموزان کلاس در نماز خانه از این کارت ها دریافت میکرد و این کار هم مورد استقبال همکاران قرار گرفته بود.

۸- برگزاری نمایشگاه نماز:

آخرین فعالیتی که در این زمینه انجام دادم برگزاری نمایشگاه های نماز از فعالیت های دانش آموز طی سال تحصیلی بود که بعد از عید انجام گرفت و مورد استقبال همکاران و دانش آموزان سایر کلاس ها قرار گرفت و بچه ها مورد تشویق قرار گرفتند و جوایزی دریافت کردند.

شواهد موفقیت در پژوهش (شواهد ۲)

شواهد کیفی موجود در شواهد (۲)

- ۱- بعد از انجام هر فعالیت شاهد تغییر و تحول در روحیه دانش آموزان بودم.
- ۲- دانش آموزان بدون گفتن ما و بدون استفاده از زور و ترساندن با علاقه و رغبت در نماز جماعت شرکت میکردند.
- ۳- ارزشیابی مدیر محترم از دانش آموزان به طور مستمر از لحاظ کمی و کیفی و احساس رضایت و خوشحالی ایشان از وضعیت پیش آمده.
- ۴- اولیای دانش آموزان به صورت شفاهی و کتبی اعلام میکردند که فرزندانشان نمازهای روزانه خود را به طور مرتب میخوانند و از اخلاق و رفتار فرزندانشان راضی هستند و از این بابت احساس خوشحالی می کردند و تقدیر و تشکر میکردند.
- ۵- از روش هایی که به کار میبردم دانش آموزان و اولیا و همکاران استقبال میکردند. و خیلی برای آنها جالب و نو بود.
- ۶- آگاهی های دانش آموزان و اولیا در مورد اهمیت نماز و نماز جماعت افزایش یافته بود.
- ۷- دانش آموزان به خاطر جایزه و کارت و شکلات در نماز جماعت شرکت نمیکردند چرا که عملاً مشاهده کردم با حذف همه ی این ها و جایگزین کردن روش های متنوع و جذاب باز در نماز جماعت شرکت میکردند.
- ۸- تعداد شرکت کنندگان کلاس در نماز جماعت به صد در صد رسیده بود.
- ۹- همکاران به علت موفقیت در کارم تقدیر و تشکر می کردند.
- ۱۰- ایمان دانش آموزان تقویت شده بود و در همه ی کارها به خدا توکل میکردند و از خداوند متعال کمک میخواستند. به عنوان مثال هنگام امتحانات خواندن دو رکعت نماز نذر میگفتند و یا برای آرامش خود خواندن نماز و دعاهای مختلف را ترجیح میدادند.

۱۱- دانش آموزان در نماز خانه در جای خودشان می‌نشستند و به خاطر جا دعوا نمی‌کردند و با مهربانی با همدیگر برخورد می‌کردند.

شاخص های کمی در شواهد (۲)

جدول میزان شرکت کنندگان و علاقه مندی آنها به نماز جماعت بعد از انجام هر فعالیت

ردیف	نام فعالیت ها	تعداد شرکت کنندگان و علاقه مندان به نماز جماعت بعد از انجام هر فعالیت
۱	بعد از برگزاری جشن تکلیف	۷
۲	بعد از دادن کارت امتیاز و نمره ی ۱۰ تشویقی توسط مدیر و معاون پرورشی و خودم	۱۰
۳	برگزاری جلسه با اولیا و نوشتن تحقیق توسط دانش آموزان در مورد اهمیت نماز جماعت و نماز	۱۵
۴	اجرای رویکرد الگویی و توجه به تشویق های کلامی و طرح تشکر کتبی از همکاران	۲۵
۵	استفاده از روش های غیر مستقیم و متنوع برای آموزش احکام و اصلاح اخلاق و رفتار نماز گزاران	۲۵
۶	اجرای مسابقه بین همدم فرشته ها و شیطان	۲۵

۷	طرح صندلی نماز	۲۵
---	----------------	----

(جدول شماره ۲) از اواخر بهمن به بعد از روش های ردیف ۴،۵،۶،۷ جدول به صورت تلفیقی استفاده می شد.

تعداد شرکت مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند	فروردین	اردیبهشت
کنندگان در نماز ۷	۷	۱۲	۱۸	۲۰	۲۲	۲۵	۲۵
جماعت در هر ماه							

(جدول شماره ۳) جدول تعداد شرکت کنندگان در نماز جماعت در هر ماه

با بررسی این دو جدول مشخص شد که تعداد علاقه مندان و شرکت کنندگان در نماز جماعت در بعد از ۳ ماهه ی اول رشد چشمگیری داشته و در سه ماه ی آخر این رشد به حداکثر خود رسیده بود یعنی از ۷ نفر به ۳۰ نفر (صد در صد) ارتقا یافته بود.

نتایج و ارزیابی پژوهش

از آنچه گذشت میتوان نتیجه گرفت که با اجرای این روشها:

- ۱- دانش آموزان به خواندن نماز های روزانه و شرکت در نماز جماعت علاقه مند شدند
- ۲- دانش آموزان بدون اینکه اجبار یا زوری در کار باشد و بدون گفتن ما با علاقه و نشاط در نماز جماعت شرکت می کردند.
- ۳- با استفاده از روش های متنوع و جذاب آگاهی دانش آموزانم در مورد اهمیت نماز جماعت و احکام آن رشد چشمگیری داشت.
- ۴- اولیای دانش آموزان به اهمیت علاقه مند کردن دانش آموزان و به نماز و نماز جماعت پی بردند و اطلاعات لازم را کسب کردند در نتیجه بهتر و بیشتر با من همکاری کردند.

۵- بسیاری از اخلاق و رفتار های نامناسب دانش آموزان اصلاح شده و باعث رضایت خودم و اولیاء و مدیر محترم و سایر همکاران شد.

۶- با مقایسه شاخص های کمی و کیفی شواهد ۲ نشان میدهد که تعداد شرکت کنندگان در نماز جماعت و علاقه مندی آنها به نماز جماعت به حد اکثر خود رسیده است.

۷- روش استفاده از صندلی نماز و فعالیت های دانش آموزان در زمینه های گوناگون باعث رشد خلاقیت و ابتکار در دانش آموزان شد.

۸- به اهمیت نقش الگویی معلمان در مورد علاقه مند کردن دانش آموزان به نماز و نماز جماعت پی بردم و این که برایم ثابت شد که معلمان ابتدایی در این مورد بیشتر از مربیان پرورشی می توانند نقش داشته باشند و موفق شوند.

۹- با استفاده از روش های تلفیقی باعث شد که بهتر و آسان تر به هدفم برسم.

۱۰- ایمان دانش آموزان تقویت شده بود و به خاطر خدا نماز می خواندند نه به خاطر نمره و جایزه و غیره.

۱۱- استفاده از روش های متنوع و ابتکاری باعث تقویت اعتماد به نفس در دانش آموزان شده بود.

۱۲- توجه به اصولی همچون اصل تکرار و مداومت، تکریم شخصیت، اصل تدریجی بودن تربیت دینی، اصل رغبت و خواستن، تشویق و تایید، آسان گیری در تربیت دینی مثل آموزش نماز و علاقه مند کردن دانش آموزان به نماز و نماز جماعت باعث موفقیت زیاد در این امر شد

عادلانه بودن ارزیابی (اعتبار بخشی)

مدیر محترم چندین بار به طور تصادفی از دانش آموزان ارزشیابی بعمل آورد و وقتی تعداد شرکت کنندگان نماز جماعت هر کلاس را بررسی میکرد مشاهده میکرد که تعداد شرکت کنندگان کلاس من روز به روز افزایش می یابد بطوری که بعد از اجرای روش های متنوع و جذاب این تعداد به صد در صد رسیده بود که مدیر محترم چندین بار مقابل سایر همکاران مدرسه تقدیر و تشکر کرد.

همچنین اولیای محترم با نوشتن نامه یا بصورت شفاهی احساس رضایت خود را اعلام می کردند و تشکر و

قدر دانی می کردند.

و هم چنین خانم عسگری که شاهد نتایج این اقدام پژوهی بود ضمن تقدیر و تشکر از من باعث تشویق من به این کار میشد.

باز ساخت یا بهسازی عمل

۱- این اقدام پژوهی باعث شد که اطلاعاتم را در مورد روانشناسی کودکان ابتدایی و مراحل رشد تربیتی آنها بالا ببرم

۲- ابتدا برای بالا بردن آگاهی دانش آموزان در مورد آثار و اهمیت نماز و نماز جماعت از روش تحقیق استفاده می کردم که بعد متوجه شدم که این روش به علت یکنواخت بودن برای بچه ها جالب نیست در نتیجه تصمیم گرفتم برای این کار از روش های جذاب و متنوع و ابتکاری استفاده کنم روش هایی مثل شعر و قصه و نقاشی و صندلی نماز.

۳- یکی از راهکارها این بود که برای خنک کردن هوای نمازخانه کولر گازی نصب شود و برای نگه داری چادر نماز بچه ها در مدرسه کمده تهیه شود که به علت مشکلات مادی موفق به انجام این کارها نشدیم.

۴- همچنین خود و همکارانم به این موضوع پی بردیم که اقدامات مربی و مدیر مدرسه برای ترغیب دانش آموزان به نماز جماعت کافی نیست باید همه معلمان در این مورد تلاش کنند.

۵- استفاده از روش های یکنواخت و مستقیم برای ترغیب دانش آموزان مناسب نیست بلکه بهتر است از روش های غیر مستقیم و تلفیقی از چند روش استفاده شود.

۶- باتوجه به این که طبق تحقیقات به دست آمده اگر در دوران دبستان بچه ها نماز خوان نشوند در مراحل بعدی تربیت دینی آنها دچار مشکل میشود. حال که پسرها در این دوره به سن تکلیف میرسند اولیا و معلمان چه کارهایی را در مورد پسرها میتوانیم انجام دهیم که بعدها دچار مشکل نشویم تصمیم گرفتم در این مورد بیشتر تحقیق کنم.

نتیجه گیری

با انجام این اقدام پژوهی نتیجه گرفتم که :

۱- بهترین زمان برای تربیت دینی از جمله آموزش نماز و علاقه مند کردن دانش آموزان به نماز و نماز جماعت دوره ی دبستان می باشد به خصوص سن ۹ سالگی

۲- اگر در تربیت دینی از روش های غیر مستقیم مثل نمایش و شعر و قصه و خاطره گویی و تشویق های کلامی و متنوع استفاده شود و مورد نقد و بررسی توسط خود دانش آموزان انجام شود و همچنین اگر خود دانش آموزان در اجرای نمایش به ایفای نقش پردازند و فقط تماشاگر نباشند بسیار مفید خواهد بود.

۳- در تربیت دینی مثل آموزش نماز و ترغیب دانش آموزان به نماز و نماز جماعت به اصولی باید توجه شود از قبیل اصل تکریم شخصیت، مهربانی، محبت، تدریجی بودن تربیت، اصل آسان گیری به جای سخت گیری، استفاده از روش های غیر مستقیم به جای روش های مستقیم، رغبت و خواستن، تکرار و مداومت اصل الگویی و تشویق و تایید

۴- بچه ها تازه جو و نوگرا هستند، از این رو ترغیب به نماز باید با زبانی نو مطابق ذوق و علاقه ی آنان باشد.

۵- تلاش مرییان پرورشی و مدیریت مدرسه به تنهایی در تربیت دینی دانش آموزان کافی نیست بلکه با توجه به این که خود معلمان ارتباط بیشتری با دانش آموزان خود دارند قدم های مفیدی در این راه می توانند بردارند و به موفقیت بیشتری دست یابند و این تفکر بعضی از هکاران که تربیت دینی دانش آموزان فقط وظیفه ی مرییان پرورشی است تفکر اشتباهی است.

۶- بسیاری از مشکلات آموزشی و پرورشی دانش آموزان را از طریق اقدام پژوهی میتوان بررسی و رفع کرد.

۷- آنچه در این باب بسیار ضروری به نظر میرسد همسویی تربیت، در خانه و مدرسه می باشد، تا دانش آموزان خود را بر سر دوراهی یا احتمالاً چند راهی تصور نکنند و خلاصه قله ی رفیع تکامل را بدون انحراف و تزلزل فتح نمایند.

پیشنهادات:

۱- وقتی که یک معلم موضوعی را در حیطه تربیت دینی دانش آموزان جهت اقدام پژوهی انتخاب میکند هنگام بررسی اعلام میکنند که این موضوع برای مریبان پرورشی می باشد و اولویت با آن هاست. در واقع با بیان این مطلب به طور غیر مستقیم به معلمان القا میکنند که به تربیت دینی دانش آموزان نپردازند و آن را بر عهده مریبان پرورشی بگذارند و این خسارت های جبران نا پذیری به آموزش و پرورش و جامعه وارد میکند چرا که معلمان فقط به مسائل آموزشی دانش آموزان می پردازند و از پرداختن به مسائل تربیت دینی دانش آموزان غافل میشوند.

اداره محترم آموزش و پرورش و اساتید محترم باید معلمان را تشویق کنند که علاوه بر انتخاب موضوعات آموزشی، به موضوعات گوناگون در حیطه تربیت دینی دانش آموزان نیز بیشتر بپردازند تا بدین ترتیب علاوه بر رفع مشکلات آموزشی مشکلات پرورشی و دینی دانش آموزان نیز رفع گردد و پرداختن به چنین موضوعاتی را وظیفه ی خود بدانند چرا که مریبان پرورشی به تنهایی قادر به انجام چنین مسئولیت سنگینی نخواهند بود.

۲- آموزش و پرورش برای تجهیز نماز خانه های مدارس مثل نصب کولرگازی و تزئین نماز خانه ها امکانات بیشتری در اختیار مدیران محترم قرار دهند و از امام جماعت هایی استفاده کند که بتوانند با استفاده از روش های متنوع و جذاب علاوه بر بالا بردن آگاهی های دانش آموزان بتوانند آن ها را به نماز جماعت ترغیب کنند.

۳- صدا و سیما نقش فراوانی در تربیت دینی کودکان دارد با توجه به این که بنا به تحقیقات و سفارشات ائمه به آغاز تربیت دینی و اهمیت آن در دوران دبستان و قبل از آن تاکید شده است متأسفانه کمتر شاهدیم که مثلاً کارتون ها و فیلم هایی پخش شود که به مسئله نماز و نماز جماعت پرداخت شود. صدا و سیما با تولید برنامه های جذاب مثل کارتونها و فیلم های تلویزیونی میتواند به طور غیر مستقیم بچه ها را به نماز و نماز جماعت علاقه مند کند اما همیشه در فیلم ها فردی را که مشغول خواندن نماز است و به آن اهمیت میدهد از میان افراد بالای ده سال و یا سالخوردگان انتخاب میکنند. به ندرت دیدیم که کارتون یا فیلمی پخش شود که نماز گزار آن از میان بچه ها و زیر ده سال انتخاب شود امید است که صدا و سیما به این امر مهم بیشتر بپردازد و توجه کافی را در این زمینه داشته باشد.

کلام آخر:

امام خمینی (ره) فرمودند:

آن قدر که انسان غیر تربیت شده مضر است جوامع هیچ شیطانی و هیچ حیوانی و هیچ موجودی آن قدر مضر نیست و آن قدر که انسان تربیت شده مفید است برای جوامع، هیچ ملائکه و هیچ موجودی آن قدر مفید نیست.

منابع و مآخذ

- ۱- قرآن مجید
- ۲- باهنر، ناصر: آموزش مفاهیم دینی همگام با روان شناسی رشد، تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل سازمان تبلیغات اسلامی، (۱۳۸۷)
- ۳- بهزادی چینجانی، زهرا: تعلیم و تربیت فرزندان و خانواده، ماهنامه تربیت، سال شانزدهم، ص ص ۶۳-۶۵، (ویژه نامه تابستان ۱۳۸۰)
- ۴- جمشیدی، نرگس: نقش والدین و مربیان در گرایش دینی کودکان و نوجوانان، مجموعه مقالات هشتمین اجلاس سراسری نماز (ص ص ۸۴-۶۷)، تهران، ستاد اقامه نماز، (۱۳۷۷)
- ۵- خزائی، علیرضا: نقش معلمان در توسعه ی باورهای دینی و رشد اخلاقی جامعه، مجموعه مقالات برگزیده ی همایش معلم، فرهنگ، توسعه، اداره کل آموزش و پرورش استان، (اردیبهشت ۱۳۸۰)
- ۶- دیلمی، حسن، هزار و یک نکته درباره نماز، تهران، ستاد اقامه نماز، (۱۳۷۸)
- ۷- زهادت، عبدالمجید، تعلیم و تربیت در نهج البلاغه، چاپ اول، ص ۱۵۹، بی تا
- ۸- ساکی، رضا: اقدام پژوهی راهبردی برای بهبود آموزش و تدریس، تهران، وزارت آموزش و پرورش، پژوهشکده تعلیم و تربیت، (۱۳۸۳)

- ۹- عزیزی، عباس: جامع آیات و احادیث موضوعی نماز، ج ۱ و ۲، قم، انتشارات نبوغ، (۱۳۷۹)
- ۱۰- قائمی، علی: اقامه ی نماز در دوران کودکی و نوجوانی، تهران، ستاد اقامه نماز، صص ۶۶-۱۰، (۱۳۷۵)
- ۱۱- قرائتی، محسن: پرتوی از اسرار نماز، تهران، مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، (۱۳۸۶)
- ۱۲- مجلسی محمد باقر: بحارالانوار، تهران، انتشارات المکتبه الاسلامیه، (۱۳۹۹)
- ۱۳- مجله پیوند، شماره ۳۱۷، (اسفند ۱۳۸۴)
- ۱۴- مجله پیوند، شماره ۳۲۰، (خرداد ۱۳۸۵)
- ۱۵- محمدی ری شهری، محمد: میزان الحکمه، قم، انتشارات دارالحدیث، (۱۳۷۷)
- ۱۶- نوابی نژاد، شکوه: عوامل مؤثر بر رشد اخلاقی کودک، مجموعه مقالات سمپوزیوم جایگاه تربیت در آموزش و پرورش دوره ی ابتدایی، تهران، انتشارات تربیت، صص ۲۴۰، (۱۳۷۱)

پیوست ها

با عرض سلام و خسته نباشید

اولیای گرامی

پرسش نامه ای که در اختیار دارید به منظور کمک به علاقمند کردن دانش آموزان به نماز و نماز جماعت تنظیم شده است خواهشمندیم با مطالعه ی دقیق به سوالات زیر پاسخ دهید تا با کمک شما اولیای محترم بتوانیم قدمی در جهت تربیت دینی دانش آموزان برداریم.

قبلا از همکاری همه ی شما اولیای محترم متشکرم.

۱- آیا فرزند شما در منزل نمازهایش را مرتب می خواند؟

۲- در مورد اهمیت و آثار نماز جماعت چه اطلاعاتی دارید؟

- ۳- آیا شما یا فرزندتان در نماز جماعت مسجد یا نماز جمعه شرکت می کنید؟
- ۴- شما به عنوان والدین دانش آموز چقدر برایتان مهم است که فرزندتان در نماز جماعت شرکت کند یا نه؟
- ۵- برای تشویق دانش آموزان به نماز و به خصوص نماز جماعت چه راه هایی پیشنهاد می کنید؟
- ۶- به نظر شما مناسب ترین زمان برای تشویق بچه ها به نماز و نماز جماعت چه سنی یا دوره ای است؟ چرا؟
- ۷- به نظر شما عدم علاقه ی بعضی از بچه ها به شرکت در نماز جماعت چه چیزهایی می تواند باشد؟
- ۸- آیا از اخلاق و رفتار فرزندتان در منزل راضی هستید، در صورت پاسخ منفی دلایل را ذکر فرمایید؟